

ΤΟ «ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ» ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Της ΕΙΡΗΝΗΣ ΚΑΜΠΕΡΙΔΟΥ

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού
Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ)

Page | 1

Τα έργα των δυτικών περιηγητριών του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα στις Οθωμανικές επικράτειες—ταξιδιωτικά χρονικά, προσωπικά ημερολόγια, επιστολές, συγγράμματα, ιδιωτικές εκδόσεις, μελέτες, δημοσιεύσεις, άρθρα, σκίτσα και έργα ζωγραφικής, φωτογραφικό υλικό—δεν έχουν δει το φως της δημοσιότητας σε σύγκριση με τα έργα των περιηγητών. Οι γυναικείες μαρτυρίες προσφέρουν ένα ανεξερεύνητο και πρωτότυπο υλικό για τη θέση των υποτελών λαών, και ιδιαίτερα των Ελλήνων για τους οποίους οι περιγραφές διαφέρουν ανάλογα με τις πολιτικές θέσεις, αποικιοκρατικές αντιλήψεις και κοινωνικές προκαταλήψεις των περιηγητριών: το «ανυπότακτο», «επικίνδυνο», «ταραχοποιό», «θανάσιμο», και «εγωιστικό» ελληνικό στοιχείο, οι «πανούργοι» Έλληνες της Κύπρου, κ.ά.

Πολλές περιηγήτριες επισκέφθηκαν την Κύπρο τον 19^ο αιώνα. Η Αγγλίδα Annie Jane Harvey, στην Πάφο το 1860, περιγράφει την καταστροφή των αρχαιοτήτων και των βυζαντινών εκκλησιών από λεηλασίες και βομβαρδισμούς. Η Esme Scott-Stevenson (1880), η σύζυγος του Βρετανού υποδιοικητή της Κερύνειας, που προκαλεί έντονες αντιδράσεις με τις ανθελληνικές της απόψεις, περιγράφει την Λευκωσία και την Αμμόχωστο το 1878. Η Αγγλίδα Agnes Smith (1870, 1887) περιηγήθηκε στην Κύπρο και τη Μικρά Ασία (με την αδελφή της Edith Smith και τη φίλη τους Violet) και περιγράφει τις δυσκολίες του ταξιδιού, τη θέση των υποτελών λαών, την καθημερινή ζωή των Ελλήνων, κ.ά. Εντούτοις, μόνο μία, η Αγγλίδα περιηγήτρια Lady Brassey (1880) αναφέρθηκε στα βρετανικά σχέδια κατοχής και την ανάγκη να εισαχθούν Τούρκοι πρόσφυγες στην Κύπρο για να μη κυριαρχήσει το ελληνικό στοιχείο, υπογραμμίζοντας την ανάγκη μεταφοράς μεγάλου μουσουλμανικού πληθυσμού όταν η Κύπρος γίνει μόνιμη ιδιοκτησία της Αγγλίας.

Η αντίσταση των «έξυπνων και πανούργων» Ελλήνων,

«μόνιμο αγκάθι στο πλευρό» της Αγγλίας

Σ' επιστολές της από την Κύπρο, το 1878, η Lady Brassey (Annie Brassey) μάς πληροφορεί ότι οι Άγγλοι, επειδή φοβήθηκαν την αντίσταση των «έξυπνων και πανούργων» Ελλήνων, αποφάσισαν να μεταφέρουν ένα μεγάλο αριθμό Τούρκων προσφύγων στην Κύπρο, έτσι ώστε να μην επικρατήσει το ελληνικό στοιχείο και τους αναγκάσει να αποχωρήσουν, όταν η Κύπρος περιέλθει κάτω από τη μόνιμη κυριαρχία της Αγγλίας. Αρχικά, σ' επιστολή της από τη Λεμεσό, με ημερομηνία Παρασκευή 8 Νοεμβρίου του 1878, η Lady Brassey επισημαίνει ότι οι όροι της συμφωνίας μεταξύ της Μεγάλης Βρετανίας και της Τουρκίας στο θέμα της Κύπρου αποτελούσαν αιτία μεγάλης δυσκολίας στην αποτελεσματική απονομή δικαιοσύνης, στην πώληση και μεταβίβαση γης κλπ., αφού ο Σουλτάνος εκτιμούσε ότι η Κύπρος ανήκε ακόμα σ' εκείνον και κανείς δε γνώριζε, ακριβώς, πόσο θα διαρκούσε η επιρροή της Αγγλίας στη νήσο. Παρατηρεί, επίσης, ότι «ορισμένοι πιστεύουν πως όσο πιο γρήγορα εγκαταλείψουμε την Κύπρο τόσο το καλύτερο, επειδή η Κύπρος δεν πρόκειται να γίνει τίποτα περισσότερο από ένας σταθμός-στάση (cooling station), εκτός αν υπάρξει κάποια ραγδαία αλλαγή στο κλίμα.»

Στην συνέχεια, η Αγγλίδα περιηγήτρια προσθέτει ότι «Τις προάλλες, μεγάλος πανικός δημιουργήθηκε από μία αδιευκρίνιστη-αμφίβολη αναφορά, σύμφωνα με την οποία, ο Σουλτάνος διαμαρτυρήθηκε, όταν υψώσαμε την σημαία μας στα φρούρια μας και στα δημόσια κτήρια μας, καθότι θεωρεί ότι η Κύπρος ακόμα ανήκει σ' αυτόν και πως η δική του σημαία θα έπρεπε να βρίσκεται σε υψηλότερη θέση απ' τη δική μας.» Η Lady Brassey στην επιστολή της αναφέρει, εξάλλου, ότι στη Λεμεσό δεν υπήρχαν ακόμα στρατεύματα, επειδή φιλοδοξούσε να γίνει λιμάνι και ότι στην Πάφο, στη Λεμεσό, στη Λάρνακα και γενικά σ' ολόκληρη την Κύπρο οι τιμές είχαν αυξηθεί από τότε που έφτασαν εκεί οι Άγγλοι.

«Η Κύπρος», όπως γράφει στην συνέχεια, «έχει κυβερνηθεί διαδοχικά από τους Φοίνικες, τους Έλληνες, τους Πέρσες, τους Αιγυπτίους, τους Ρωμαίους, τους Βυζαντινούς, τους Σαρακηνούς, τους Φράγκους, τους Βενετούς και τους Τούρκους. Απολάμβανε σημαντικά προνόμια, αλλά υπέφερε και από πολλές δυσκολίες. Τα τελευταία τριακόσια χρόνια η κατάστασή της ήταν θλιβερή. Ας ελπίσουμε πως καλύτερες προοπτικές ανοίγονται γι' αυτήν και ότι **κάτω από τη δική μας αγαθοεργή εξουσία θα εξαλειφθεί η καταπίεση**, θα μειωθούν τα βάρη της

φορολόγησης και η Δικαιοσύνη θα εφαρμόζεται ισότιμα. Ας ελπίσουμε πως [η Κύπρος] θα γίνει πιο υγιής κι ευτυχισμένη απ' ό,τι ήταν στο παρελθόν **υπό τον τελευταίο της ηγεμόνα -και όπως θα αποδειχτεί- τον καλύτερό της ηγεμόνα**».

Page | 3

Σε δεύτερη επιστολή της, με ημερομηνία Τετάρτη 27 Νοεμβρίου του 1878, στην οποία περιγράφει και τις προοπτικές του λιμένα της Αμμοχώστου, ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλούν οι παρατηρήσεις της σχετικά με τα σχέδια για την εισροή/μεταφορά φτωχών Τούρκων προσφύγων στην Κύπρο, όπως και για το ελληνικό στοιχείο:

«Έχουν γίνει συζητήσεις, ώστε να φέρουν ορισμένους δύστυχους και άθλιους Τούρκους πρόσφυγες εδώ, παρέχοντάς τους αρκετά χρήματα, για να αγοράσουν σπόρους και εργαλεία και να καλλιεργήσουν τη γη ή, ακόμα καλύτερα, να τους εφοδιάσουν με τα απαραίτητα εργαλεία και αντικείμενα για την καλλιέργεια της γης. Αποτελεί έναν άριστο τρόπο φροντίδας γι' αυτά τα δύστυχα και φτωχά πλάσματα, τις συζύγους τους και τις οικογένειές τους. Οι Τούρκοι είναι σταθεροί, εργατικοί, δουλεύουν σκληρά, αλλά δεν είναι λαός που ξέρει πώς να βγάζει χρήματα. Η μεταφορά μεγάλου μουσουλμανικού πληθυσμού στο νησί θα είναι σημαντική, ιδιαίτερα, όταν [η Κύπρος] γίνει μόνιμη ιδιοκτησία της Αγγλίας ... **Εάν όμως κυριαρχήσει το ελληνικό στοιχείο, θα αποτελεί μόνιμο [αέναιο] αγκάθι στο πλευρό μας, με πιθανό αποτέλεσμα να μας αναγκάσουν να την εγκαταλείψουμε [την Κύπρο], όπως έγινε και στην περίπτωση των Ιονίων Νήσων**, παρόλο που θα έχουμε κάνει τόσα πολλά, όπως διοικητικούς ανασχηματισμούς ή ανασυγκροτήσεις, κατασκευή λιμανιών, σιδηροδρόμων και βελτιώσεις σε όλους τους τομείς. Οι Τούρκοι, από την άλλη πλευρά, ταιριάζουν με το κλίμα καθώς και με τους ντόπιους/γηγενείς και θα είναι πάντα ευχαριστημένοι με την εξουσία μας ... **οι έξυπνοι Έλληνες όμως...**».

Όταν έγραφε αυτές τις παρατηρήσεις, η Κύπρος δεν τελούσε ακόμα υπό την επίσημη κατοχή των Άγγλων. Λίγο αργότερα, σε τρίτη επιστολή της, με ημερομηνία 11 Δεκεμβρίου του 1878, διαπιστώνει, με μεγάλη ανακούφιση, ότι «η βρετανική κυβέρνηση θα κατέχει την Κύπρο εις το διηνεκές (in perpetuity)».

Σ' αυτό το σημείο είναι σκόπιμο να επισημάνουμε ότι η Lady Brassey δεν υπόκειτο σε κάποιο θεσμικό πλαίσιο. Καμία περιηγήτρια δεν κινήθηκε εντός κάποιου επίσημου πολιτικού θεσμού. Οι περιηγήτριες βρίσκονταν έξω από τα επίσημα δίκτυα και κέντρα εξουσίας, αρμοδιοτήτων και οργάνωσης. Η γυναικεία περιήγηση, η εμπειρία των γυναικών— στην οθωμανική επικράτεια, στην οσμανική κοινωνία, στην

Ανατολή— είχε κυρίως ιδιωτικό χαρακτήρα, δηλαδή ήταν προσωπική επιλογή και δε συνδεόταν με οποιαδήποτε μορφή θεσμικής υποστήριξης. Οι περιηγήτριες δεν ήταν αξιωματούχοι κάποιας διπλωματικής ή στρατιωτικής αποστολής, εκτός από τις εθελόντριες Γαλλίδες, Αγγλίδες και Γερμανίδες νοσοκόμες και καλόγριες ή τις έμμισθες Γαλλίδες και Αγγλίδες νοσοκόμες κατά τη διάρκεια του κριμαϊκού πολέμου (1853-1856), οι οποίες, στην ουσία, αν και παρείχαν κάποιες συγκεκριμένες υπηρεσίες συμπλέουσες με την πολιτική των χώρων τους, στην πραγματικότητα, βρίσκονταν έξω από τα πολιτικά κέντρα εξουσίας της αποικιοκρατικής πολιτικής.

Οφείλουμε να αναφέρουμε, επίσης, όσον αφορά στο γυναικείο λόγο, ότι οι δυτικές περιηγήτριες επεξεργάζονται θέματα όπως το προαναφερόμενο των δυτικών εθελοντριών κατά την διάρκεια του κριμαϊκού πολέμου (1853-1856) όταν χιλιάδες γυναίκες, Γαλλίδες και κυρίως Αγγλίδες, ακολούθησαν τους συζύγους τους στον πόλεμο, χωρίς καμία πρόνοια ή προστασία από το κράτος τους· το Ανατολικό Ζήτημα· τις σχέσεις και συνεργασίες της Υψηλής Πύλης με τη Δύση· τη στάση και τη θέση της υπόδουλης Ελλάδας και της ελεύθερης Ελλάδας απέναντι στις Μεγάλες Δυνάμεις· τα ήθη και έθιμα και την καθημερινή ζωή των υπόδουλων λαών· την προώθηση των γυναικείων σπουδών ή της γυναικείας εκπαίδευσης στην οθωμανική επικράτεια, την ελληνική παιδεία, κ.ά.

Η πλειονότητα των περιηγητριών προβαίνει σε βάσιμες πολιτικές αναλύσεις και ολοκληρωμένες εκτιμήσεις για την περίπλοκη διεθνή πραγματικότητα και για τις ανάλογες συμπεριφορές που σηματοδοτούσαν οι εκάστοτε καταστάσεις και τα συμφέροντα μιας χώρας. Οι περιηγήτριες του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα επεξεργάζονται τους διωγμούς, τις καθημερινές άνομες πράξεις και τις προσβολές που υπέστησαν οι χριστιανοί υπήκοοι της οθωμανικής επικράτειας. Οι περιηγήτριες του 20^{ου} αιώνα ασχολούνται με την επανάσταση των Νεότουρκων, το 1908, τον Κεμάλ Ατατούρκ, τους διωγμούς των μη-μουσουλμάνων υπηκόων, τον αφανισμό των χριστιανών ή των μη-μουσουλμάνων της Μικράς Ασίας και του Πόντου, τη γενοκτονία των Αρμενίων, τη γενοκτονία των Ποντίων, τη Μικρασιατική Καταστροφή κ.ά. Αναμφισβήτητα, μας παρέχουν πληροφορίες και στοιχεία που χρήζουν περαιτέρω έρευνας.

Οι μαρτυρίες των δυτικών περιηγητριών που σχετίζονται με την Κύπρο, τη Μικρά Ασία, τον Πόντο, και άλλες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες και για τη θέση των υποτελών λαών. Ωστόσο, παρατηρείται μία ιδιαίτερη ευαισθητοποίηση στις γυναικείες μαρτυρίες για την υποδούλωση

εκείνων που αποκαλούσαν *απογόνους των αρχαίων Ελλήνων*, γεγονός που συνέβαλε στο να επικεντρωθεί ο γυναικείος λόγος στο ελληνικό στοιχείο, σε σύγκριση με τις περιγραφές για άλλους υπόδουλους/υποτελείς λαούς και υπηκόους της οθωμανικής επικράτειας. Εν ολίγοις, οι λόγοι που ώθησαν τις περιηγήτριες να επικεντρώσουν την προσοχή τους ή να παρέχουν περισσότερο υλικό -στα έργα τους- για το ελληνικό στοιχείο, συγκριτικά μ' άλλους υποτελείς λαούς, μπορούν να αναζητηθούν στον ευρύτερο ρόλο που έπαιζε στις κοινωνίες ο απόηχος του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού.

«Φιλότιμο», «Παλικάριά», «Πατρίς»

Μολονότι κι άλλοι λαοί αγωνίστηκαν σκληρά για την εθνική τους ανεξαρτησία, οι περιηγητές αλλά και οι περιηγήτριες, ιδιαίτερα εκείνες του 19^{ου} αιώνα, ήταν επηρεασμένες από τον «Ελληνικό Πυρετό» (Larrabee 1957), δηλαδή το μεγάλο φιλελληνικό πνεύμα και ρεύμα της εποχής τους· τον ρομαντισμό και την εξιδανίκευση που επικρατούσε για την Ελλάδα, η οποία, κατά την εκτίμησή τους, υπήρξε η κοιτίδα του πολιτισμού και της δημοκρατίας, ο τόπος των αρχαίων φιλοσόφων, του Ομήρου και των *απογόνων των αρχαίων*, οι οποίοι είχαν καταφέρει μετά από 400 χρόνια δουλείας να διατηρήσουν την εθνική τους ταυτότητα /συνείδηση και να επαναστατήσουν. Έτσι, ευαισθητοποιημένοι οι Δυτικοί, πέραν της αποστολής μη-κυβερνητικής αγγλικής, γαλλικής και αμερικανικής οικονομικής βοήθειας στον υπόδουλο ελληνισμό κατά τη διάρκεια του εθνικο-απελευθερωτικού αγώνα και των εξεγέρσεων που ακολούθησαν, κατέφταναν και οι ίδιοι, γυναίκες και άνδρες, σε μεγάλο ποσοστό, για να βοηθήσουν και να συμμετάσχουν στον εθνικο-απελευθερωτικό αγώνα του ελληνισμού κατά του τουρκικού ζυγού.

Οι περιηγήτριες συγκρίνουν τους Έλληνες με τα αρχαία γλυπτά και υποστηρίζουν ότι πρόκειται για έναν λαό που έχει κληρονομήσει το κάλλος των αρχαίων προγόνων του. Πλέκουν το εγκώμιο του κάλλους των Ελληνίδων, παρατηρώντας, μεταξύ άλλων, ότι οι Ελληνίδες διατηρούν την αρχαία ελληνική ενδυμασία, την επιδεξιότητα στον αργαλειό όπως αναφέρεται και στα έπη του Ομήρου και χορεύουν σαν την αρχαία θεά Άρτεμη. Εκτιμούν, επίσης, ότι οι Έλληνες, σε αντίθεση με τους Τούρκους, σέβονται το γυναικείο φύλο.

Η διεθνώς διακεκριμένη στην εποχή της συγγραφέας Dora d'Istria (1859, 1863) επικεντρώνει την προσοχή της στο πατριωτικό και εθνικό πνεύμα των Ελληνίδων, οι οποίες, όπως σημειώνει, συμμετείχαν ενεργά στον εθνικο-απελευθερωτικό αγώνα και

προτιμούσαν να πεθάνουν παρά να γίνουν σκλάβες των Τούρκων. Στις Σπέτσες η Dora d'Istria μάς πληροφορεί ότι επισκέφτηκε την οικία και τους απογόνους της Μπουμπουλίνας. Αναφέρει τις Σουλιώτισσες, τις γυναίκες του Μεσολογγίου, τις γυναίκες των Κλεφτών και τη Μαντώ Μαυρογένους. Όσον αφορά στις Σουλιώτισσες, η Αγγλίδα περιηγήτρια Frances Maclellan (στην Κέρκυρα το 1835) δηλώνει ότι «απολάμβανε να διηγείται τις ιστορίες αυτών των γενναίων γυναικών στις Αγγλίδες κυρίες που ζούσαν μέσα στην άνεση και στην ασφάλεια των σπιτιών τους».

Η Αγγλίδα Fanny Janet Blunt (1878) γράφει: «Θα έλθει το πλήρωμα του χρόνου που μία έβδομη Μεγάλη Δύναμη θα αναστηθεί στην Ευρώπη, όταν οι Έλληνες θα κυβερνήσουν ξανά στο Βυζάντιο και η Ευρώπη θα μάθει ότι το όνομα Έλληνας (Hellenes) είναι ακόμα ιερό».

Η Αμερικανίδα περιηγήτρια Emma Raymond Pitman (1881) γράφει ότι «επαρχίες της Ελλάδας, ακόμα και τώρα [το 1881], βρίσκονται κάτω από την καταπίεση ενός κατακτητή με επακόλουθο να είναι ανυπόμονες και ανήσυχες. Η τουρκική καταπίεση είναι αντίθετη με τον ελληνικό πολιτισμό. Τα δύο δεν μπορούν να συνταυτιστούν, όπως δεν μπορούν να συνταυτιστούν το σκοτάδι και το φως. Οι σύγχρονοι αναγνώστες, που δεν γνωρίζουν αρχαία ιστορία, δεν μπορούν να καταλάβουν ότι ένα εξαιρετικά μεγάλο τμήμα της Τούρκικης Αυτοκρατορίας κάποτε ανήκε στην Ελλάδα».

Οι περιηγήτριες επισημαίνουν επανειλημμένα ότι οι υποτελείς Έλληνες «διψούσαν για βελτίωση», «για μάθηση και γνώση». Περιγράφουν τον υπόδουλο ελληνισμό ως «την καλύτερη φυλή της Τουρκίας» και ως «ασχυρό και προοδευτικό λαό» με «ανεπτυγμένο πατριωτισμό». Διακρίνουν ότι επρόκειτο για έναν «ανυπότακτο λαό», με ιστορική μνήμη, πατριωτικό πνεύμα και τάση για αντίσταση και εξέγερση, υπογραμμίζοντας κατ' επανάληψη ότι όλα τα σφάλματα και ελαττώματα των Ελλήνων οφείλονταν στην κακοδιοίκηση των Τούρκων.

Αναλυτικότερα, μετά από είκοσι χρόνια παραμονής στις οθωμανικές περιφέρειες, η Fanny Janet Blunt, κόρη του Άγγλου πρέσβη στη Κωνσταντινούπολη και, αργότερα, σύζυγος του Άγγλου πρέσβη στη Θεσσαλονίκη, παρατηρεί ότι ο ελληνικός λαός είχε κατευθύνει όλες του τις προσπάθειες στην παιδεία της φυλής του, επισημαίνοντας: «Βελτιώσου και περίμενε υπομονετικά είναι το σύνθημα των Ελλήνων της Τουρκίας ... Δεν έχω τίποτα να πω εδώ για τους κατοίκους της ελεύθερης Ελλάδας (Hellas). Έχω να διηγηθώ μόνο ό,τι γνωρίζω προσωπικά για το χαρακτήρα και τη θέση των υπόδουλων Ελλήνων της Τουρκίας. Εκείνοι, αν και

συμμετείχαν στην εθνική προσπάθεια του 1821-1822, μοιράστηκαν λίγους από τους καρπούς της. Οι Έλληνες της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και της Θράκης δεν απέκτησαν την ελευθερία που απέκτησαν οι κάτοικοι της ελεύθερης Ελλάδας και η κατάστασή τους ελάχιστα βελτιώθηκε. ... Ο πατριωτισμός είναι πολύ ανεπτυγμένος στους Έλληνες χωρικούς, οι οποίοι έχουν απόλυτη συνείδηση του όρου **πατρίς** (patris) και διδάσκονται να έχουν κατά νου ότι, πριν από μισό αιώνα, η ελεύθερη Ελλάς (Hellas) αποτελούσε τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ότι οι κάτοικοί της, όπως και οι ίδιοι, ήταν υπόδουλοι και χρωστούν την ελευθερία, που τώρα απολαμβάνουν, στην αυτοθυσία και στην ατομική τους προσπάθεια» (Blunt 1878: 35-40).

Η Αγγλίδα περιηγήτρια Julia Pardoe (1837) υποστηρίζει ότι «η ζωώδης δύναμη που έχει υποδουλώσει τους Έλληνες δεν τους έχει υποτάξει. Το ηθικό τους φρόνημα παραμένει ακμαίο και αμείωτο και είναι αμφίβολο ότι μπορεί κάποτε να συντριβεί». Όσον αφορά στους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, το 1836, η Pardoe εντυπωσιάζεται, όπως παρατηρεί η ίδια, από την πολιτιστική τους πρόοδο, το πάθος τους, την ανυπότακτη συμπεριφορά τους, την αγάπη τους για τα ταξίδια και την ηθική τους υπόσταση η οποία δεν τους επέτρεψε να γίνουν θύματα της ζήλειας. Σημειώνει, επίσης, ότι κάθε Έλληνας είναι ένας επιδέξιος διπλωμάτης που πάντα ενεργεί εγκαίρως.

Η Αμερικανίδα ιεραπόστολος Mary Briscoe Baldwin, σε επιστολή της από την Κρήτη το 1866, μας πληροφορεί ότι οι Έλληνες που ήταν υποχρεωμένοι να υφίστανται την καταπίεση του κατακτητή και ζητούσαν ένωση με την Ελλάδα, εξεγέρθηκαν κατά της αβάσταχτης καταπίεσης της τουρκικής κυβέρνησης. Όσον αφορά στους κρυπτοχριστιανούς της Κρήτης, αναφέρει ότι υπήρχαν Έλληνες χριστιανοί που είχαν αναγκαστεί να εξισλαμιστούν, για να αποφύγουν τον θάνατο, τη λεηλασία και την τυραννία.

Σχετικά με την επιχειρηματικότητα των Ελλήνων, η Αγγλίδα περιηγήτρια Emily Beaufort (1861) υποστηρίζει ότι οι Έλληνες είναι εξαιρετικά εργατικοί και καλοί επιχειρηματίες. Η Blunt (1878) παρατηρεί ότι οι υπόδουλοι Έλληνες διαθέτουν «επιχειρηματικό και φιλόδοξο πνεύμα», προσθέτοντας ότι έχουν και «**φιλότιμο**» (filotimo). Εξάλλου, η Blunt διακρίνει ότι οι Έλληνες εμφανίζουν «μεγάλη ματαιοδοξία, **παλικαριά** (palikarism, palikar) και υπερφίαλη αλαζονεία ... Είναι διακριτικοί, υπερβολικά ευαίσθητοι, αγαπούν το κέρδος, αλλά δεν είναι τσιγκούνηδες ή φιλάργυροι.» Επισημαίνει, επίσης, ότι ο Έλληνας βρίσκεται σε κάθε γωνιά της

Τουρκίας είτε ως γιατρός είτε ως δικηγόρος είτε ως δάσκαλος. Σε μικρότερη κλίμακα, εργάζεται σε κάθε πόλη και χωριό ως μικροέμπορος, κτίστης, ξυλουργός, υποδηματοποιός και μουσικός.

Δεν εξυμνούν τον ελληνισμό όλες οι δυτικές περιηγήτριες: ακόμα και οι φιλελληνίδες αναφέρουν τα «ελαττώματα» των Ελλήνων: περιγράφονται ως «δουλοπρεπείς», «ευέλικτοι», και ως το «εγκληματικό» ελληνικό στοιχείο, με τάση για «αντίσταση και εξέγερση», όπως οι Έλληνες της Κύπρου που αποτελούν «μόνιμο αγκάθι στο πλευρό της Αγγλίας». Παρ'όλα αυτά, οι γυναικείες μαρτυρίες αποτελούν αντιπροσωπευτικό δείγμα του φιλελληνικού ρεύματος της εποχής.

Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να επαναλάβουμε ότι δεν υπέστη μόνο ο υπόδουλος ελληνισμός τον αποκαλούμενο, από την Αμερικανίδα περιηγήτρια Emma Raymond Pitman (1881), «εξευτελισμό» και «την απάνθρωπη καταπίεση των Τούρκων». Και άλλοι λαοί υπέστησαν τις επιπτώσεις της κυριαρχίας των Οθωμανών, όπως οι Αρμένιοι, οι Εβραίοι και οι Τσιγγάνοι. Ενδεικτικά, η περιηγήτρια Maria Guthrie (1802), η οποία ταξίδευε το 1795-1796 σε διάφορες περιοχές του Εύξεινου Πόντου, επισημαίνει ότι οι τιμωρίες για τους Αρμένιους, τους Εβραίους και τους Έλληνες ήταν πολύ πιο σκληρές από εκείνες που επιβάλλονταν από τους Οθωμανούς σε άλλες εθνότητες, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι «για το παραμικρό παράπτωμα ή παράβαση τούς κάρφωναν [κρεμούσαν] από τα αυτιά».

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

Brassey, Annie ή Lady Brassey (1880) *Sunshine and Storm in the East, or, Cruise to Cyprus and Constantinople*. London, Longmans, Green, and Co.

Blunt, Fanny Janet, formerly, F.J. Sandison (1878). *The People of Turkey: 20 years Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians* By a Consul's Daughter and Wife. London: John Murray, Albemarle Street.

d'Istria, Dora (1859). *Les femmes en Orient*. Zurich: Meyer et Zeller, editeurs, Revue des Deux Mondes.

d'Istria, Dora (1863). *Excursions en Roumelie et en Moree*. Par Madame Dora d'Istria. Zurich: Meyer et Zeller, Paris: J. Cherbulieq.

Guthrie, Maria (1802) *A tour performed in the years 1795-1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric*

Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine. London: Nichols and Son.

Harvey A. J. of Ickwell Bury (1861), *Our Cruise in the Claymore, with a visit to Damascus and the Lebanon*. London: Chapman and Hall

Page | 9

Hornby, Lady (1863). *Constantinople during the Crimean War*. London: Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty.

Pardoe, Julia (1837). *The City of the Sultan and domestic manners of the Turks in 1836*. London: Henry Colburn.

Scott-Stevenson, Mrs. (1880). *Our home in Cyprus*. Third edition. London, Chapman and Hall, Ltd.

Smith, Agnes (1870) *Eastern Pilgrims: the travels of three Ladies*. London, Hurst and Blackett Publishers.

Smith, Agnes (1887) *Through Cyprus*. London, Hurst and Blacket, Publishers.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Charalambidis, M. (2002). *The Pontian Question in the United Nations*. Edition of the International League for the Rights and Liberation of Peoples, ONG, Geneva.

Καμπερίδου, Ε. (2014). *Επιτέλους αναπνέω ελεύθερη. Γυναικείες Μαρτυρίες*. Αθήνα: Επιστημονικές εκδόσεις ΤΕΛΕΘΡΙΟΝ.

Καμπερίδου, Ε. (2006). Οι περί Ελληνισμού Αντιλήψεις και Περιγραφές Περιηγητριών του 17^{ου}, 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα. *Φιλοσοφία και Παιδεία, Περιοδική Επιστημονική Έκδοση της ΕΚΔΕΦ*, τεύχος 38: 14-18.

Καμπερίδου, Ε. (2007). Απόψεις Ξένων Περιηγητριών για την Περίοδο της Τουρκοκρατίας (1789-1878). *Φιλοσοφία και Παιδεία, Περιοδική Επιστημονική Έκδοση της ΕΚΔΕΦ*, τεύχος 4: 34-37.

Καμπερίδου, Ε. (2008). «Ο Κουτσός Δήμαρχος της Κερασούντας» και «Η Κυριαρχία της Τρομοκρατίας στην Τουρκία». *Φιλοσοφία και Παιδεία, Περιοδική Επιστημονική Έκδοση της ΕΚΔΕΦ*, τεύχος 47-48: 44-49.

Καμπερίδου, Ε. (2008). Νεομάρτυρες της Σμύρνης: «ο Ξεδιάντροπος Ζυγός» (1816). *Φιλοσοφία & Παιδεία, Περιοδική Επιστημονική Έκδοση της ΕΚΔΕΦ*, τεύχος 46: 33-37.

Larrabe, S.A. (1955). *A Hellas Observed: The American Experience of Greece, 1775–1865*.

New York: New York University Press.

Σαρρής, Ν. (1994). *Οσμανική Πραγματικότητα*. Αθήνα: Εκδόσεις Αρσενίδης.

Page | 10 **Φωτιάδης, Κ.** (1993). Οι Εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι Κρυπτοχριστιανοί του Πόντου. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.